

ПРЕДЛОГ
Насоки за етика
во истражувањата
на медиумската
писменост

Институт за истражување на
општествениот развој - РЕСИС

Мрежа за медиумска писменост
на Република Северна
Македонија

Предлог

Насоки за етика во истражувањата на медиумската писменост

Вовед

Членките на Мрежата за медиумска писменост во своите иницијативи и активности за унапредување на медиумската писменост во земјава често се потпираат врз податоци добиени од истражувањата на различни аспекти на овој феномен: информираноста и ставовите на поединците за медиумските содржини, вештините и способностите на одделни возрастни групи од населението критички да ги перцепираат содржините, однесувањето и практиките на популацијата во поглед на онлајн содржините итн.

Целта на овие *Насоки* е да се промовира етичкото постапување кон сите поединци и групи вклучени во истражувањата, но исто така и да се поттикне добра истражувачка пракса и да се унапреди квалитетот во планирањето, спроведувањето и публикувањето на истражувањата на медиумската писменост.

Со усвојувањето на *Насоките*, членките на Мрежата за медиумска писменост се согласуваат дека ќе ги почитуваат основните етички норми и насоки при спроведувањето на истражувањата на медиумска писменост. Со тоа, овој документ станува обврзувачки и за организациите-членки на Мрежата и за индивидуалните истражувачи кои работат за нив.

Истражувачката етика подразбира збир од вредности, норми и правила на однесување според кои се раководи некоја истражувачка заедница при спроведувањето на истражувачката пракса, независно дали е таа дел од научните или применетите општествени истражувања. Насоките за истражувачката етика во некоја посебна област ги кодифицираат основните вредности и норми на истражувачката заедница која се занимава со таа област, но сепак, тие се потпираат врз генералната научно-истражувачка етика во општествените науки.

Иако терминот истражувачка етика се однесува главно на прашањата поврзани со начинот на постапување на истражувачот со субјектите вклучени во истражувањето, тој исто така ги опфаќа и другите активности поврзани со квалитетното спроведување на истражувањата: планирањето на истражувањето, организацијата и спроведувањето на истражувачкиот процес, дисеминацијата на резултатите и сл.

I. Основни норми и стандарди во истражувањата

1 Интегритет на истражувањата

Истражувачите и истражувачките организации во областа на медиумската писменост ќе ги почитуваат општоприфатените норми и стандарди во научно-истражувачката дејност.

Основна обврска на секој истражувач е потрагата по вистина, ново знаење и продлабочено разбирање на општествените појави. Во тој процес, истражувачот се потпира на релевантното теоретско знаење и емпириски резултати постигнати во полето што го истражува и врз општоприфатените стандарди и норми во методологијата на спроведување на научно-истражувачката работа.

Интегритетот на истражувачката дејност се развива и одржува само преку почитување на нормите и стандардите утврдени во методологијата на научно-истражувачката работа. Непочитувањето на тие норми и стандарди сериозно го поткопува колективниот интегритет на истражувачката дејност бидејќи имплицира измама, прикривање и извртување на вистината. Најсериозните примери на непочитување се фабрикување и фалсификување на податоци и плагијаризам. Нормите на истражувачкиот интегритет се применуваат на сите видови истражувања и во секоја фаза на истражувачкиот процес.

2 Слобода на истражувањата

Истражувачите и истражувачките организации во областа на медиумската писменост имаат одговорност за слободата на истражувачката работа и за интегритетот и независноста на истражувањата од какви било влијанија.

Воспоставените општи норми за релевантност, оригиналност, отвореност и веродостојност на истражувањето може да бидат доведени во прашање доколку во истражувачкиот процес превагнуваат други интереси. Оттаму, обврска на истражувачите и истражувачките организации е да спречат какви било внатрешни или надворешни влијанија што можат на кој било начин да го ограничат истражувањето на дефинираниот проблем.

Обврската за отвореност на истражувањата подразбира дека, при нивното публикување, истражувачките резултати и заклучоци не смеат да се прикриваат, искривуваат, ниту селективно да се обработуваат. Неприфатлив е секој обид за наложување или насочување на тоа кон што треба да водат истражувачките резултати. Слободата на истражувањето претпоставува слобода на барање, на создавање и на ширење на знаењето во јавната сфера.

Слободата на истражувањата може да биде доведена во прашање особено кога истражувањата се нарачани или платени од некој друг. За таа цел, истражувачките организации се должни да воведат процедури со кои ќе го заштитат интегритетот и независноста на истражувачкиот процес.

3 Одговорност за истражувањата

Довербата на јавноста во истражувањата се гради преку демонстрирање одговорност на истражувачите и истражувачките организации.

Истражувачите и истражувачките организации имаат одговорност за објавените истражувања, бидејќи врз основа на нив се носат општествени одлуки, се преземаат дејствија и се шири ново знаење, мислења и ставови во јавната сфера. Оттаму, истражувачите имаат и одговорност и обврска да го објаснат изборот на проблемот што го истражуваат, методите на собирање и анализа на податоците и квалитетот на собраните податоци со кои ги поткрепуваат наодите од истражувањето.

Истражувањата се мошне важни за општеството, но некогаш може да имаат и непосакувани и штетни последици. Одговорното спроведување на истражувањата подразбира дека треба да се проценат и евентуалните ненамерни и непосакувани последици. Истражувачите мораат да се осигурат дека со процесот на истражување не прекршуваат некои законски одредби, не доведуваат во ризик одделни поединци или не прават некој друг вид штета во заедницата.

4 Одговорност на истражувачките организации

Истражувачките организации треба да гарантираат за квалитетот на своите истражувања и да ги промовираат етичките норми и стандарди во истражувањата на медиумската писменост.

Организациите кои спроведуваат истражувања на медиумската писменост треба да се заложат за развој и одржување на стандардите и квалитетот на истражувањата. Тие треба да ги промовираат *Насоките* за етика во истражувањата меѓу своите вработени, институциите со кои соработуваат, партнерските организации, донаторите и другите релевантни актери.

Организациите треба да се грижат за избор на релевантни експерти во истражувачките тимови што ги спроведуваат истражувањата и за соодветна обука на помладите истражувачи. Исто така, тие треба да воспостават јасни процедури за постапување во ситуациите кога има основани сомневања или обвинувања за прекршувања на Насоките и на добрата истражувачка пракса.

II. Почитување на правата на поединците во истражувањата

5 Почитување на човечкото достоинство

Истражувачките организации и истражувачите имаат обврска и одговорност да го почитуваат човечкото достоинство и правата на

При спроведувањето на истражувања на медиумската писменост мора да се има сериозен и одговорен пристап кон човековите права и почитувањето на човечкото достоинство. Ова значи дека истражувачите при истражувачката работа треба да го почитуваат личниот интегритет, индивидуалната слобода, правото на сопствен став, приватноста и семејниот статус на учесниците во истражувањата и овие права не смеат да бидат занемарени и подредени на целите на истражувањето.

Организациите и истражувачите треба да се добро запознаени со правата на поединците вклучени во истражувањето и да покажат висок степен на професионалност и етички пристап во комуникацијата со нив. Било какви форми на дискриминација на субјектите врз основа на нивните лични обележја и определби, одземање на слободата на слободно изразување, како и лажно претставување на нивните ставови во истражувачката работа се прекршувања на истражувачката етика и го доведуваат во прашање интегритетот на истражувањата.

6 Заштита на приватноста и личните податоци

Коректното користење на личните податоци или други информации за приватниот живот на учесниците во истражувањето е основна обврска на истражувачите и истражувачките организации.

Организациите и истражувачите кои ја истражуваат медиумската писменост се обврзуваат да ја заштитат приватноста и приватниот живот на учесниците во истражувањето, односно да го заштитуваат нивниот личен интегритет. За таа цел, тие се должни да обезбедат услови и мерки за заштита на приватноста на субјектите и за безбедноста на личните податоци до кои имаат пристап при спроведувањето на истражувањата.

Заштитата на приватноста во текот на истражувањето е особено важна кога лицето вклучено во истражувањето:

- има ограничено влијание врз одлуката дали ќе учествува во истражувањето;
- не е целосно во можност да ги заштити сопствените потреби и интереси;
- самото активно придонесува во собирањето на податоците согласувајќи се, на пример, да биде интервјуирано или набљудувано;
- може да биде идентификувано, директно или индиректно, во публикациите или другите објавени материјали како индивидуа или како припадник(чка) на препознатлива заедница;

Потребно е да се направи јасна дистинкција меѓу личните податоци и приватните информации што не смеат да се објавуваат во јавноста и содржините за кои има правна основа да бидат објавени во истражувачкиот извештај или во други публикации наменети за пошироката публика. Личните податоци можат да бидат објавени само со претходна согласност на учесникот во истражувањето.

7 Ограничено користење на личните податоци

Податоци од кои може да се идентификува идентитетот на поединци што учествувале во конкретно истражување не можат по автоматизам да се користат во друго истражување.

Повторното користење на личните податоци собрани за потребите на конкретно истражување, по правило, подразбира одново барање согласност од учесниците во истражувањето. Ова не се однесува на агрегираните лични податоци, собрани заради статистички пресметки и од кои не може да се идентификува поединецот.

Меѓутоа, агрегираните не треба да се мешаат со анонимизираните податоци кај кои личните податоци се отстранети со цел неовластено лице да не може да ги поврзе податоците со идентитетот на учесниците. Повторната употреба на анонимизираните податоци подразбира барање согласност во ситуациите кога истражувачите ги комбинираат овие податоци со податоците добиени преку активен контакт со учесниците и кога е можно индиректно да се лоцира идентитетот на поединецот. Доколку истражувачот нема можност да добие согласност за повторно користење на личните податоци, негова обврска е да објасни зошто важноста на истражувањето превагнува над почитувањето на ова правило.

Исклучок од правилото за ограниченото користење на личните податоци е кога станува збор за анонимни податоци или каде истражувачот не може да ги поврзе субјектот и податоците.

8 Доверливост и чување на личните податоци

Истражувачката организација и истражувачот имаат обврска да обезбедат доверливост, заштита и анонимност на личните податоци на учесникот во истражувањето. Личните податоци ќе се чуваат на безбедно место и само за потребите на истражувачкиот проект

Секој учесник во истражувањето има право на заштита на неговите лични податоци и, доколку не се согласува тие да се употребат јавно, има право на доверливост и заштита на податоците. Податоците кои истражувачките организации и истражувачите ги собираат во процесот на спроведување на истражувањата се чуваат во тајност и не се откриваат доколку не е дадена согласност на субјектот за објавување на истите.

Одделни информации за учесникот на истражувањето можат да се објават само доколку е тоа потребно за целта, резултатите и заклучоците од истражувањето, но во согласност со законските одредби за користење на личните податоци и со обезбедена анонимност на поединецот.

Доколку учесникот не се согласува неговите лични податоци да се користат при истражувањето, организацијата и истражувачот се обврзани да ги чуваат како доверливи и да преземат мерки за нивно безбедно чување.

Субјектот кој е согласен да се користат неговите лични податоци има право да знае кои податоци, за која намена и колку време ќе се чуваат. Организацијата или истражувачот имаат обврска да ги чуваат личните податоци само онолку време колку што е потребно за да се исполнат целите на истражувачкиот проект.

9 Обврска за информирање и за добивање согласност

Истражувачките организации и истражувачите имаат обврска целосно да ги информираат учесниците за битни аспекти на истражувањето и да побараат од нив согласност за учество и за користење на личните

Учесникот во истражувањето треба да биде информиран за темата и целта на истражувањето, нарачателот односно изворот на финансирање на истражувањето, начинот на кој е избран учесникот во проектот и начинот на кој ќе се користат резултатите од истражувањето.

Учесникот во истражувањето треба да биде целосно запознаен и со видот на лични или сензитивни податоци што се собираат и детално да му се објасни начинот и целта за која ќе се користат тие податоци. Информирањето мора да е неутрално, без притисок врз учесникот, адаптирано на неговите потреби и култура и на јазик што тој го разбира.

Истражувачот е должен да побара и експлицитна согласност за учество во истражувањето, која во зависност од методот на собирање на податоците може да е во устна или во писмена форма. Кај одделни методи (длабински интервјуа, фокусни групи) формуларот за согласност што го потпишува учесникот на истражувањето треба да содржи и прашања поврзани со согласноста за снимање, како и со доверливоста и користењето на личните податоци.

Доколку учесникот одбива да се користат неговите лични податоци, истражувачката организација и/или истражувачот имаат обврска да го почитуваат правото на приватност на субјектот. Согласноста на субјектот мора да е слободна, односно да не е дадена под притисок или присила од страна на истражувачот или други лица кои се вклучени во истражувачкиот проект.

10 Заштита на децата

Истражувачките организации и истражувачите се должни да ги почитуваат правата на малолетните учесници во истражувањето, да бидат свесни за нивната возраст и потреби и соодветно на тоа да ја прилагодат постапката на истражувањето.

Во истражувањата во кои се вклучени деца и адолесценти треба да се пристапи со посебно внимание, бидејќи тие се сè уште во развој и имаат поинакви потреби, интереси и способности од оние на возрастните. Истражувачите треба да се информирани за возраста на малолетните лица и треба да ја прилагодат постапката на истражување соодветно на нивната возраст.

Формалната согласност за учеството на малолетно лице во истражувањето треба да се обезбеди од родител или старател. Но, сепак, и малолетните лица треба соодветно да се информираат за истражувачкиот проект со цел самите да го разберат и своеволно да учествуваат во истиот во мерата до која е тоа можно. Во текот на самото истражување, малолетните лица треба да се третираат како независни индивидуи и да им се овозможи слободно да го искажат своето мислење или став.

Посебно внимание треба да се обрне на собирањето лични податоци за малолетните лица. За нивното собирање и користење исто така е потребна формална писмена согласност од родител или старател, при што тој детално треба да се информира за која намена се собираат и како ќе се користат и чуваат тие податоци.

III. Правата на групи и институции во истражувањата

11 Почитување на ранливите групи

Истражувачите имаат посебна одговорност да ги почитуваат правата и интересите на ранливите групи во сите фази на истражувачки процес.

Поединците кои припаѓаат на ранлива група не се секогаш во можност да ги заштитат своите права и интереси во процесот на комуникација со истражувачите. Исто така, тие може да не сакаат да учествуваат во истражувања поради стравот од изнесување на своите мислења или емоции пред други луѓе.

Од друга страна, истражувањето на нивните мислења, ставови, искуства и реакции на потенцијално штетните медиумски содржини е од клучно значење за развивањето на програми и конкретни активности за нивна заштита од таквите содржини и за развивање на политики кои водат кон медиумски содржини во кои се почитуваат нивните права и интереси.

Заради сето тоа, истражувачите кои собираат информации за медиумската писменост на ранливите групи се должни да ја прилагодат постапката на информирање и на добивање согласност од нив за учество во истражувањето. Тие, исто така, треба да бидат особено внимателни да не употребуваат различни класификации, описи и термини со кои се стереотипизираат или стигматизираат припадниците на овие групи.

12 Почитување на културните различности

Истражувачите треба да воспоставуваат односи на доверба и почитување со претставниците на различните културни групи кои учествуваат во истражувањето.

При истражувањето на припадниците на различните култури кои живеат во македонското општество, истражувачите треба да се сензитивни кон нивната специфична културна традиција, јазик, обичаи и ставови. Тоа подразбира внимателен пристап кон овие прашања и при планирањето и при спроведувањето на истражувањето.

Како при собирањето податоци, така и во истражувачките извештаи, истражувачите треба да бидат особено внимателни да не употребуваат класификации, описи и термини со кои се стереотипизираат или стигматизираат припадниците на различните културни групи.

Истражувачите, исто така, треба да водат сметка за балансот меѓу почитувањето на културните различности и признавањето и почитувањето на фундаменталните човекови права и вредности. Почитувањето и лојалноста кон нечија култура не значи и дека истражувачот ќе ја оправдува или прифаќа дискриминацијата и прекршувањето на нечији човекови права, мотивирани од нечија припадност кон ранлива или маргинализирана група.

13 Јавните институции во истражувањата

Јавните институции треба да бидат транспарентни и отворени за истражувањата на медиумската писменост.

Граѓаните и јавноста имаат легитимен интерес да знаат како работат јавните институции, особено оние во чија надлежност е развивањето на медиумската писменост. Тоа значи дека на истражувачите треба да им се овозможи максимален можен пристап до документите и податоците што ги поседуваат јавните институции.

Пристапот на истражувачите може да се ограничи само врз основа на исклучоците предвидени со Законот за слободен пристап до информациите од јавен карактер (заштита на личните податоци, зачувување на безбедноста и сл.).

Правила за публикување на истражувањата

14 Плагирање

Според општите начела за етичко работење на истражувачите и истражувачките организации, плагирањето е неприфатливо и сериозно го нарушува угледот и кредибилитетот на истражувањата.

Плагирањето во истражувачката професија значи преземање на труд од друг истражувач/автор и презентирање како свое дело, без да се цитира изворот. Плагирањето е неприфатливо и е сериозно прекршување на истражувачката етика и нормите за добро и квалитетно истражување. Тоа го нарушува угледот на истражувачот, истражувачката организација и, генерално, кредибилитетот на истражувањата. Плагирањето е прекршување на нормите за искреност, оригиналност, независност и интегритет во истражувачката работа.

Најочигледната форма на плагирање е копирањето или препишувањето, но тоа може да има и други форми како: користење на идеи, хипотези, концепти, теории, интерпретации, резултати итн. Јасното цитирање, користењето референци и фусноти или нагласувањето кога текстот е парафразиран се начини како да се одбегне плагирањето.

15 Практика на цитирање

Истражувачите имаат обврска да ги цитираат и да дадат детални и конкретни референци за изворите кои ги користат при изработка на истражувачкиот проект.

Истражувачите се обврзани да ги цитираат сите извори на информации кои ги користеле при изработката на истражувачкиот проект. Ова е предуслов за истражувањето да може да биде подложно на критика, а со тоа да добие важност и да отвори можност за понатамошни истражувања.

Референците и цитатите мора да се точни без разлика дали се примарна или секундарна литература. Доколку истражувачот користи јавни документи или други извори на информации од интернет, тој е должен да даде точна референца со која ќе може да се следи и најде конкретниот извор на информацијата. Во референците е вообичаено споменување на конкретни пасуси или страна на која може да се најде цитатот или референцата.

16 Транспарентност на методите и податоците

Споделувањето на материјалите и методите на собирање и анализа на податоците ја зајакнува транспарентноста и овозможува отворена дебата за вредноста на резултатите од истражувањето.

Истражувачите секогаш треба да се транспарентни во однос на методологијата што ја примениле при спроведувањето на истражувачкиот проект, вклучувајќи го дизајнот на примерокот, методите и вкупната постапка за собирање и анализа на податоците. Тоа е основен предуслов за развивање на знаењето, за споредба и критичка проценка на објавените податоци и резултати.

Споделувањето на базата на податоци од спроведени примарни квантитативни истражувања е од исклучително значење за други истражувачи кои сакаат да ги користат како секундарни податоци во други анализи и истражувања. При споделувањето на базите на податоци треба да се запази правилото за заштита на приватноста, односно за анонимизација на податоците од кои можат да се идентификуваат учесниците во примарното истражување.

17 Презентирање на истражувачките резултати

Организациите и истражувачите имаат одговорност резултатите од истражувањето во јавноста да ги презентираат објективно, точно, непристрасно и разбирливо.

Организациите и истражувачите нема да ги презентираат резултатите од истражувањето на начин со кој јавноста ќе добие погрешна или искривена слика за појавата што била истражувана. Истражувачките резултати треба да се презентираат непристрасно, чесно и прецизно со цел да се избегне нивна искривена или пристрасна интерпретација.

Истражувачките организации се должни да обезбедат дека ниту нарачателот на истражувањето ниту друг субјект нема да влијае ниту врз резултатите од истражувањето ниту врз начинот на нивната презентација. Доколку резултатите се користат на селективен и тенденциозен начин, истражувачите се должни да укажат на тоа.

Организациите и истражувачите имаат обврска за резултатите од истражувањето да ги информираат и учесниците во истражувањето на начин прилагоден за нивните потреби и интерес.